Tyutorning – pedagogik oliy ta’limdagi tarbiyachilik roli

Baliyev Uchqun Ismatovich
Samarqand davlat pedagogika instituti “Musiqa ta’limi” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Maqolada pedagogik oliy ta’lim tashkilotlarida tyutorlik faoliyatining talabalar ma’naviy-axloqiy tarbiyasidagi o‘rni yoritilgan. Tyutorlik institutining tarixiy shakllanishi, uning me’yoriy-huquqiy asoslari va tyutorga qo‘yiladigan talablar ko‘rib chiqilgan. Tyutor faoliyati tarbiyachi vazifasi sifatida asoslanib, tarbiyaviy ishning tizimlilik, uzviylik va uzluksizlik xususiyatlari tahlil qilingan. Talabalar tarbiyasini rejali va izchil tashkil etishga doir amaliy yo‘nalishlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: tyutor, tarbiyachi, tarbiyaviy ish, ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik oliy ta’lim, uzluksizlik, tizimlilik, individual yondashuv.

РОЛЬ ТЬЮТОРА КАК ВОСПИТАТЕЛЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье освещается роль тьюторской деятельности в духовно-нравственном воспитании студентов в педагогических высших образовательных организациях. Рассмотрены историческое становление института тьюторства, его нормативно-правовые основы и требования, предъявляемые к тьютору. Деятельность тьютора обоснована как выполнение функции воспитателя, проанализированы такие характеристики воспитательной работы, как системность, преемственность и непрерывность. Предложены практические направления планомерной и последовательной организации воспитания студентов.

Ключевые слова: тьютор, воспитатель, воспитательная работа, духовно-нравственное воспитание, педагогическое высшее образование, непрерывность, системность, индивидуальный подход.

THE TUTOR'S ROLE AS AN EDUCATOR IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION

Abstract. The article examines the role of tutoring in the spiritual and moral education of students at pedagogical higher education institutions. It considers the historical formation of the tutoring institution, its regulatory and legal foundations, and the requirements placed on tutors. The tutor's activity is substantiated as an educator's function, and the systematic, coherent, and continuous nature of educational work is analyzed. Practical directions are proposed for organizing student education in a planned and consistent manner.

Keywords: tutor, educator, educational work, spiritual and moral education, pedagogical higher education, continuity, systematicity, individual approach.

Asosiy qism. Talabalarni ma’naviy-axloqiy jihatdan kamol toptirish faqat ma’ruza va seminarlar orqali hal bo‘lmaydi. Tarbiya talaba bilan doimiy, yaqin va ishonchli munosabat o‘rnatilgandagina samara beradi. Zamonaviy oliy ta’limda aynan shunday aloqani tyutor ta’minlaydi: u talabaning kundalik hayoti, o‘qishi va ijtimoiy muhitiga eng yaqin turgan pedagog xodimdir. Shu sababli tadqiqot doirasida “tarbiyachi” tushunchasi oliy ta’limda tyutorning talabalar ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashga qaratilgan faoliyatini ifodalovchi ilmiy atama sifatida qo‘llanishi maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv atamalarning aniqligini ta’minlaydi va tyutorlikning tarbiyaviy mohiyatini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Tarbiyaning mohiyati “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlari va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon sifatida belgilangan [1]. Tyutorlik faoliyati ana shu me’yorning oliy ta’limdagi amaliy ifodasi hisoblanadi.

Tyutorlik g‘oyasi yangi emas. Uning ildizlari XII asrda Angliyadagi Oksford va Kembrij universitetlariga borib taqaladi. “Tyutor” so‘zi ingliz tilidan olingan bo‘lib, “uy o‘qituvchisi”, “murabbiy”, “vasiy” ma’nolarini bildiradi va talabaning shaxsiy o‘qishi hamda rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi shaxsga nisbatan ishlatiladi. Dastlab tyutor asosan talabalar xulq-atvori va tarbiyasiga mas’ul bo‘lgan. Vaqt o‘tib uning vazifalari kengayib, o‘quv yo‘nalishlarini belgilash, o‘quv jarayonini kuzatish va maslahat berishni ham o‘z ichiga olgan. XVII asrdan boshlab bu tizim ingliz oliy ta’limining rasmiy tarkibiy qismi sifatida tan olingan [2]. Bu tarix ko‘rsatadiki, tyutorlik dastlab aynan tarbiyaviy vazifadan boshlangan, keyinchalik ta’limiy vazifalar bilan boyigan. Ya’ni tyutorlikning “tarbiyachi” mohiyati uning tug‘ilgan davrdan mavjud.

Vazirlar Mahkamasining pedagogik oliy ta’lim tashkilotlarida yoshlar tarbiyasi bilan ishlash va tyutorlik faoliyatini takomillashtirishga oid qaror loyihasida tyutor quyidagicha ta’riflanadi: u oliy ta’lim muassasasida talaba-yoshlarni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlari va dunyoqarashini shakllantirishga yo‘naltirilgan tizimli ishni olib boradi. Shuningdek, u talabalarning o‘quv faoliyati, ma’naviy va ijtimoiy holatini muntazam kuzatib, tahlil qilib boradi hamda ta’lim-tarbiya jarayonida paydo bo‘ladigan muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi [3]. Bu ta’rifda uchta muhim jihat bor. Birinchisi, tyutor tarbiyaviy ishning bevosita tashkilotchisi. Ikkinchisi, u monitoring va tahlil bilan shug‘ullanadi, ya’ni tarbiyani sezgi emas, kuzatuv natijalariga tayanib olib boradi. Uchinchisi, u muammolarni oldindan payqab, ularni bartaraf etishda talabaga hamrohlik qiladi.

Tyutorlik faoliyati pedagogdan alohida kompetensiyalarni talab qiladi. Ilmiy manbalarda tyutorda yetakchilik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, notiqlik va muloqot mahorati, axborot-kommunikatsiya hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni bilish, ta’lim-tarbiyaga oid normativ-huquqiy hujjatlardan xabardorlik kabi sifatlar bo‘lishi kerakligi ko‘rsatilgan [2, 307–308-b.]. Bu talablar tyutor shunchaki nazoratchi emas, balki talabalarni yetaklay oladigan, ularga ishonch uyg‘ota oladigan shaxs bo‘lishini anglatadi.

Tyutor talabaning individual rivojlanish yo‘nalishini aniqlashga ko‘maklashadi, uning ma’naviy-axloqiy qarashlari shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi, mustaqil fikrlash va mas’uliyat hissini rivojlantiradi. Bu ishlar individual suhbat, maslahat berish, pedagogik yo‘naltirish va tarbiyaviy qo‘llab-quvvatlash shakllarida amalga oshiriladi [2]. Muloqotning yaqinligi tyutorga har bir talabaning xarakteri, qiziqishlari va qiyinchiliklarini bilish imkonini beradi, buning natijasida tarbiya “hamma uchun bir xil” tusdan chiqib, shaxsga yo‘naltirilgan tarzda kechadi.

Tyutor ishining mazmuni tarbiyaning turli yo‘nalishlarini qamrab oladi: aqliy, vatanparvarlik, axloqiy, g‘oyaviy-siyosiy, huquqiy, mehnat, jismoniy, estetik, ekologik va boshqalar. Bu yo‘nalishlar individual, jamoaviy va ommaviy ishlar orqali amalga oshiriladi, jarayonda professor-o‘qituvchilar, fakultet va oliy ta’lim tashkiloti rahbariyati ham hamkorlikda ishtirok etadi. Demak, tyutor yakka o‘zi emas, tarbiyaviy jamoaning bir bo‘g‘ini sifatida ishlaydi.

Tyutorning tarbiyachilik faoliyati tarbiyaviy ishga qo‘yiladigan umumiy talablar asosida quriladi. Z.Qosimova tarbiyaviy ishni pedagogik faoliyatning ikki asosiy turidan biri deb hisoblaydi va uni tarbiyaning tizimliligi, to‘liqligi, uzviyligi hamda uzluksizligi bilan tavsiflaydi [4, 14-b.]. Bu xususiyatlarni tyutor faoliyatiga tatbiq etsak, quyidagi talablar kelib chiqadi:

– tizimlilik va rejalilik. tarbiyaviy ish aniq maqsad, vazifa va reja asosida olib boriladi; tadbirlar tasodifiy emas, bir-birini to‘ldiruvchi bo‘lishi kerak.

– uzluksizlik. tarbiya o‘quv yili davomida bir me’yorda kechadi; ish faqat sessiya yoki bayram oldidan jonlanib, keyin so‘nib qolmasligi lozim.

– yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish. mazmun, shakl va metodlar talabaning rivojlanishiga qarab bosqichma-bosqich murakkablashadi.

– stixiyalilik va “shturm” usulidan voz kechish. oldindan rejalashtirilmagan, ilmiy asoslanmagan tasodifiy ishlar hamda qisqa vaqtda ko‘plab tadbirlarni shoshilinch o‘tkazish tarbiyaning barqarorligiga putur yetkazadi.

Talaba shaxsining asosiy qiyofasi aynan oliy ta’lim davrida shakllanadi: shu bosqichda uning ehtiyojlari, qiziqishlari, motivlari va qobiliyatlari paydo bo‘lib, rivojlanadi [5, 34-b.]. Demak, tyutor ta’siri shaxs shakllanishining hal qiluvchi davriga to‘g‘ri keladi va bu uning mas’uliyatini yanada oshiradi.

“Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”da oliy ta’lim tashkilotlarining o‘quv dasturlari va ma’naviy-ma’rifiy ish rejalarida talabalarning yoshi va ijtimoiylashuv darajasiga mos tayanch ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga e’tibor qaratilishi belgilangan [6]. Bu talabni amalga oshirishda tyutor asosiy bo‘g‘in bo‘lib xizmat qiladi: u umumiy rejadagi vazifalarni har bir guruh va har bir talaba darajasiga “tarjima” qiladi. Konsepsiya tarbiyaning uzluksizligi va tizimliligini talab qilar ekan, tyutorlik faoliyati bu talablarni kundalik amaliyotda ta’minlovchi mexanizmga aylanadi.

Tyutorlik faoliyatining tarbiyaviy samarasini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarni tavsiya etish mumkin:

1.Yillik tarbiyaviy ish rejasi. Har bir tyutor guruh xususiyatidan kelib chiqib, o‘quv yili davomida bir me’yorda taqsimlangan reja tuzadi; unda tarbiyaning turli yo‘nalishlari aks etadi.

2.Individual rivojlanish kartasi. Talabaning qiziqishi, kuchli va zaif tomonlari hamda shaxsiy maqsadlari yozib boriladi va davriy ravishda yangilanadi. Bu tarbiyani shaxsga yo‘naltirish imkonini beradi.

3.Dialog va refleksiyaga asoslangan suhbatlar. Tyutor nasihat o‘qishdan ko‘ra, talabani o‘z xatti-harakatini baholashga va axloqiy tanlov qilishga undaydi.

4.Hamkorlik. Tyutor professor-o‘qituvchilar bilan doimiy aloqada bo‘lib, auditoriya va auditoriyadan tashqari faoliyatlar o‘rtasida uzviylikni ta’minlaydi.

5.Monitoring**.** Talabaning o‘quv, ma’naviy va ijtimoiy holati muntazam kuzatiladi; paydo bo‘lgan muammolar erta bosqichda aniqlanib, hal etiladi.

Xulosa. Tyutor pedagogik oliy ta’lim tizimida talabalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini bevosita amalga oshiruvchi asosiy pedagogik subyektlardan biridir. Tyutorlik institutining tarixi uning dastlab tarbiyaviy vazifa bilan boshlanganini ko‘rsatadi, zamonaviy me’yoriy hujjatlar esa uni talabani har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan tizimli faoliyat egasi sifatida belgilaydi. Tyutor faoliyati tarbiyaviy ishning tizimlilik, uzviylik va uzluksizlik talablariga muvofiq, talabaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, stixiyalilik va shoshilinch “shturm” usullaridan xoli tashkil etilgandagina samara beradi. Tyutorni “tarbiyachi” sifatida talqin etish tarbiyaviy jarayonning mas’ul bo‘g‘inini aniqlashtiradi va uni ilmiy asosda takomillashtirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni // Xalq so‘zi. – T., 2020. – 24 sentabr. – B. 1–2. https://lex.uz/docs/5013007

2. Ostanov A.T. “Ma’naviy barkamol yoshlar – yangi O‘zbekiston bunyodkori” xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to‘plami. 2024-yil 16-may. – B. 307–308.

3. Vazirlar Mahkamasining “Pedagogika oliy ta’lim tashkilotlarida yoshlar tarbiyasi bilan ishlashning samarali tizimini joriy etish, ularda harbiy vatanparvarlik ruhini oshirish va tyutorlik faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori loyihasi. https://regulation.adliya.uz/project/5867/12579

4. Qosimova Z. Ta’lim texnologiyalari (pedagogik mahorat). – T., 2013. – 189 b.

5. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma. – T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son Qarori. https://www.lex.uz/docs/4676839